

BİR GEZİDEN MÜŞAHADELER ()*
CEMAL ARİF ALAGÖZ

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Coğrafya bölümü öğrencilerinden bir grubun, doçent Dr. Cevat Gürsoy ve asistan Oğuz Erol' un iştirâkiyle bu yaz doğu ve güneydoğu Anadolu'da bir gezi yaptım.

Sivas, Elâzığ, Bingöl, Van gezide uğradığımız başlıca yerler arasındadır. Sivasta Mısmıl ve Murdar Irmak vadilerini, Hafik dolaylarını gördük. Elâzığ'da bilhassa Harputu ve Elâzığ buzluğunu inceledik, Bingöl'de genel müşahedeler yaptık. Nemrut kraterine çıktık; Van Gölü güney kıyılarında Göllü ova polyesine gittik. Van dönüşü Gevaş-Tug arasındaki yolu takip ettik. Aşağıdaki satırlarda gezinin bu kısmı hakkında kısa bilgi vermek istiyorum.

Sivas'ta Mısmıl Irmak Vadisi yanlamasına profilinin taraçalarıyla, Murdar Irmağın yukarı kısmı ise (Tavra Boğazı) uzunlamasına profilinin iki basamağı ile dikkat çekicidir. Biz daha ziyade Tavra Boğazı ile ilgilendik. Tavra Boğazı, Sivas kuzeyindeki "Meraküm Yaylası" adlı platodan güneye doğru büklümler yaparak inen oldukça derin bir vadidir. Uzunlamasına profili muntazam bir meyil göstereceği yerde basamaklıdır. Müşahedemiz Paşa Fabrikasının bulunduğu yerdeki alt basamağın travertenden yapılmış olduğu merkezindedir; fakat bu tareverten vadinin cidarları üstünde korniş ((kaş) meydana getiren yatay jeoloji hartasına göre Miosen'e ait bulunan traverten yapılı kalkerlerden blok halinde kopmuş parçalarıdır. Bunlar vadiye yuvarlanmak suretiyle akarsuyu mukabil tarafa sürmüşlerdir. Akarsuyun fazla kalker ihtiva etmesi sonucu olarak blokların üstü ayrıca bir traverten tabakası ile örtülmüştür. Travertenin zamanımızda da teşekkül ettiği her iki basamakta ve üst basamağın yukarısında da görülüyor. Kanaatimizce basamakların teşekkülünde âmil bilhassa sağ kıyıda yuvarlanmış traverten bloklarıdır.

(*) Bu tebliğ Türkiye Jeoloji Kurumunun 11.11.1949 günü vaki olan olağanüstü toplantısında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Coğrafya seminer salonunda yapılmıştır.

Elâzığ'da araştırılmağa değer konulardan biri buzluk idi. Ötedenberi halkın ilgisini çekmiş olan bu tabiat olayı, Elâzığ ve Harput'un kuzey-doğusundadır. Elâzığ'a mesafesi takriben 16 km.dir. Bulunduğu yerin rakımı 1550 metredir. Buzluk, Murat Suyu Vadisinin sol yamacı üzerinde doruk hattına yakın bir yerde bulunmaktadır. Burada bir dolini kuzeyden çeviren (Eosen'e ait) kalker kayaların içinde, hemen hemen şakulî denebilecek bir kuyudur. Buzluğa diyaklaz ve belki de fayların meydana getirdiği dar yollardan eğilerek, yatarak, kayalara tutuna tutuna iniliyor. Kuyuyu teşkil eden çatlaklar boyunca yazın buz hasıl olmakta, kışın böyle bir şey görülmemektedir.

Bu olayın sebebi, bilindiği gibi, yazın birçok delikleri ihtiva eden kalker kitlesinin içiyle dışı arasında vücut bulan sıcaklık farkı sonucu satha doğru alttan gelen hava akıntısıdır. Grup halinde yapmış olduğumuz iniş ve çevredeki müşahedelerimiz bizde de bu kanaati hasıl etmiştir.

Şimdilik Bingöl'ün yapısı itibariyle (volkanik çakıl sekileri) memleketimizde belki de tek olan ovası üzerinde durmadan Nemrut ve yakın çevresi volkanlarına gelelim. Buglan Gediğinden ve Muş ovasından bakılınca Nemrut Volkanı insanı aldatır. Çünkü ovanın doğu ufkunda yer almış olan koni Rahva Düzü (yahut Rahva Boğazı, Rahva Gediği) üstündeki münferit Kurulaval Dağı konisidir. Nemrut bunun kuzeyindeki basık arızadır. Uzaktan içinde yarım ay şeklinde bir göl olduğu tahmin edilemez. Kurulaval Dağı Oswald ve Frödin'e göre augite ile trahit'ten müteşekkil ve Nemrut'tan daha eski bir konidir. M.T.A. nın elimizden düşmeyen jeoloji haritasının nisbeten az işlenmiş olan bu kısmında koni Paleozoik bir pencere gibi gösterilmiştir. Yeni baskıda teferruat arasında bu cihet de düzeltilebilir.

Kraterinin genişliği ile dünyanın sayılı volkanlarından biri olan Nemrut bir tarafa bırakılırsa, Van gölü kıyılarında dikkate değer bir başka krater vardır. Bu krater Tuğ'un doğusundadır ve profili Rahva düzünden pek iyi görünür. Biz kraterin mevcudiyetini üç müşahede ile tesbit ettik.

Türkiyenin en güzel polyelerinden biri olan Göllü Ova polyesine giderken Kotum doğusunda Şehmenis köyü istikametinde inen bir vadi içinde bazalt nevinden basamaklı bir lav akıntısı görmüştük. Nemrut'tan inerken de, güney kıyıda, gerisindeki dağ sırasına sonradan eklenmiş gibi duran, tepesi yassı, koyu renkli bir ârıza dikkatimizi çekmişti. Önünde muntazam yarım daire şeklinde bir koy mevcuttu. Bu, Van gölü suları tarafından iş-

gal edilmiş bir krater olabilirdi. Tug'dan Van'a giderken vapur kraterin pek yakınından geçmektedir. Arızanın dış görünüşü Ege Denizindeki Santoren volkanını hatırlattığı gibi lav tabakalarının duruşu da bunun bir krater olduğunu anlatıyordu. Üzerinde dolaşıp incelemeye fırsat bulamadığımız bu arızanın hemen arkasındaki bazalt lav basamağı, şekli ve yapısı Nemrut'tan müsakil bir krater olduğu kanaatimizi kuvvetlendirmiştir.

Bu itibarla tebliğimizi müteakip ileri sürülen arızanın püskürük değil, Neojen olduğu tarzındaki mütalâalara iştirâk etmiyoruz.

Elimizde mevcut hartalarda yerli ve yabancı kaynaklarda rastlamadığımız bu kraterin yeni bir buluş olması ihtimalini düşündük. Fakat konuşmamızı yaptıktan sonra gözden geçirmek imkânı bulduğumuz Lynch'in eserinde "Şeyh Ora Krateri" adı ile mevcut olması ihtimali ortadan kaldırmış; fakat bizim görüşümüzü teyit etmiştir.
